

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

du 125

LÄKARE OCH LÄKEMEDEL.

Folkmedicinska ämnen behandlas i följande frågelistor: M 99 (Husdjurssjukdomar), M 100 (Om kloka, trollkunniga och vismän), M 101 (Koppning och åderlåtning), M 108 (Barnsjukdomar), M 116 (Invärtes medel etc.), M 118 (Sår och sårbehandling etc.), M 120 (Rökning och därmed besläktade metoder), M 121 (Salvor och plåster etc.), M 123 (Sjuk och frisk). Övriga slag av huskurer, medicinalväxter och bad samt magiska metoder komma att behandlas i ännu ej utarbetade listor.

Förliggande lista ansluter sig närmast till M 100 (Om kloka etc.) samt till M 116 (Invärtes medel etc.). Den utgör en fortsättning till listan M 123 (Sjuk och frisk) och torde helst böra besvaras i samband med denna.

1. Beteckning för att 'behandla (och bota) sjukdomar' i allmänhet: bota, botråda, bättra, doklamentera, dokta, doktra, doktorera?

2. Beteckning för 'konsten att bota sjukdomar' och för 'läkaryrke': botanik, dokteri, doktorering?

3. Beteckning för 'person, som botar sjukdomar' (läkare samt kvacksalvare och klok): botare, brutare, doktor, doktar(e), dokterinna, kuckelgubbe, kucklare, kuslegubbe, kvackare, kvacklare, kvacksalvare, lagare, läkare, läkarinna, läkerska, lövjerska, meamor, nordkäring, omlagare?

4. Beteckning för att 'en person har anlag (och intresse) för läkaryrket': är doktorsvuren, -läkaraktig?

5. Beteckning för att med huskurer behandla sjukdom: kvacka, kvackla, kvacksalva?

6. Beteckning för att 'med magiska medel och metoder behandla sjukdomar' i allmänhet: döva, göra vid, -åt, kosma, kuckla, kussla, laga, laga om, pussla, pussla om, -åt, trolla?; för sådan behandling: kosmeri, kuckel, kuckleri, mede, pussleri, omlagning, vidgörning, åtgörning?

(Jfr till fråga 5-6 även frågelista M 100:7).

7. Beteckning för läkemedel i allmänhet: bot, (plur. böter), botkryddor, botråd, doklamentar, husmeklamentar, kryddor, läkebot (plur. läkeböter), löv (plur. levjer), medikamentar, meklamentar, melesin, sotkryddor, åtgärning?

8. Finnes i dialekten några särskilda beteckningar för vissa läkemedel: flenvatten (= terpentin), helvåg (= bävergäll), kläckbävergäll (= smält bävergäll)?

Jfr till fråga 7-8 även frågelista M 116:34.

9. Beteckning för läkemetod mot särskild åkomma och sjukdom: snuvbot?

10. Finnes i dialekten någon från riksspråket avvikande beteckning för 'ordinera' samt 'taga in' läkemedel: ge in, krydda; krydda sig, äta?

11. Beteckning för att 'ge in' eller 'taga in' för mycket medicin: förkvackla, krydda ihjäl; förkvackla sig?

12. Beteckning för att ett 'läkemedel har åsyftad verkan': måna (det har månat bra, det där)?

13. Beteckning för 'apotekare': abetekare, frossdoktor, pillerkokare, pillertrillare, skitkokare?

14. Beteckning för person (oftast kringvandrande) som för pengar eller annan ersättning (byte) tillhandahållit medikamenter (gifter): droppargubbe?

15. Har man i dialekten något särskilt uttryck för att en läkare (kvacksalvare) är skicklig i att utröna en sjukdoms art (ställa diagnos): läkarblick?

16. Har man i dialekten något uttryck för en läkares (kvacksalvares) förmåga att bota sjukdomar: makt, mäktighet, läkekraft?

17. Känner man till att en läkares (kvacksalvares) förmåga att bota sjukdom ansetts vara koncentrerad till viss kroppsdel, t.ex. till handen? Uttryck härför: har god hand, mäktig hand, god läkehand?

18. Beteckning för att en läkare är varsam vid undersökning (och behandling) av patienten: lenfällig, lenhänt, vördslig, far fint?

19. Vilka beteckningar känner man till för sådana magiska metoder, som användas för att taga reda på en sjukdoms art (diagnostiska åtgärder): märka, märka med korsstål (sax i kläde), mäta, se i brännvin, se i glas, stöpa?

20. Beteckning för magiska metoder, som använts vid botande av sjukdomar: bruta, göra bort, - vid, - åt, hankla, kasta ut (för iråk), läsa, läsa bort (t.ex. tandvärk), läsa för (t.ex. vred), läsa å (t.ex. styggvärken), offra, skicka bort, skjuta bort, sätta bort (t.ex. tandvärk och vårtor)?

Märk, att de magiska metoderna komma att göras till föremål för närmare undersökning i ännu ej utarbetade frågelistor. Här efterfrågas alltså endast i orten kända beteckningar.

21. Beteckning för formel, som man brukat läsa vid magisk sjukdomsbehandling: kraftord, maktord, läsa, läsning, löftesord?

22. Beteckning för sådana formler (läsningar), som använts vid särskilda sjukdomars botande: blodord (att ställa blodflöde med), brådord (mot häftig sjukdom, brådskott), flenord (mot flen), maskord (för ormbett)?

23. Vilken tid (timme, veckodag, månfas, ny - nedan) ansågs särskilt lämplig för användande av magiska metoder vid sjukdomsbehandling? Ex.: nedantorsdag (= torsdag, som infaller, när månen är i nedan).

24. Känner man några regler, ordspråk, talesätt o.dyl. om sjukdom, läkare och läkemedel? Ex.: Hjälper inte brännvin, så är det döden. Gekta är säkraste arvet. "Den som hade surben", sa käringen, när hon hitte plåstre.

25. Rimmade föreskrifter och recept om sjukdom och sjukdomsbot?

Ex.:

Det finns bot,
för alla sot.

Brännvin och salt,
hjälpes för allt.

Vitlök och vandelrot,
hjälpes mot all slags sot.

26. Skämtsamma föreskrifter och recept? Ex.: Tag tordyvelstalg och myggister, blanda det i ett harhorn och stryk på med en klossfjäder.

LÄKARE OCH LÄKEMEDEL.

Folkmedicinska ämnen behandlas i följande frågelistor: M 99 (Husdjurssjukdomar), M 100 (Om kloka, trollkunniga och vismän), M 101 (Koppning och åderlåtning), M 108 (Barnsjukdomar), M 116 (Invärtes medel etc.), M 118 (Sår och sårbehandling etc.), M 120 (Rökning och därmed besläktade metoder), M 121 (Salvor och plåster etc.), M 123 (Sjuk och frisk). Övriga slag av huskurer, medicinalväxter och bad samt magiska metoder komma att behandlas i ännu ej utarbetade listor.

Förliggande lista ansluter sig närmast till M 100 (Om kloka etc.) samt till M 116 (Invärtes medel etc.). Den utgör en fortsättning till listan M 123 (Sjuk och frisk) och torde helst böra besvaras i samband med denna.

1. Beteckning för att 'behandla (och bota) sjukdomar' i allmänhet: bota, botråda, bättra, doklamentera, dokta, doktra, doktorera?

2. Beteckning för 'konsten att bota sjukdomar' och för 'läkaryrke': botanik, dokteri, doktorering?

3. Beteckning för 'person, som botar sjukdomar' (läkare samt kvacksalvare och klok): botare, brutare, doktor, doktar(e), dokterinna, kuckelgubbe, kucklare, kuslegubbe, kvackare, kvacklare, kvacksalvare, lagare, läkare, läkarinna, läkerska, lövjerska, meamor, nordkärning, omlagare?

4. Beteckning för att 'en person har anlag (och intresse) för läkaryrket': är doktorsvuren, - läkaraktig?

5. Beteckning för att med huskurer behandla sjukdom: kvacka, kvackla, kvacksalva?

6. Beteckning för att 'med magiska medel och metoder behandla sjukdomar' i allmänhet: döva, göra vid, - åt, kosma, kuckla, kussla, laga, laga om, pussla, pussla om, - åt, trolla?; för sådan behandling: kosmeri, kuckel, kuckleri, mede, pussleri, omlagning, vidgörning, åtgörning?

(Jfr till fråga 5-6 även frågelista M 100:7).

7. Beteckning för läkemedel i allmänhet: bot, (plur. böter), botkryddor, botråd, doklamentar, husmeklamentar, kryddor, läkebot (plur. läkeböter), löv (plur. levjer), medikamentar, meklamentar, melesin, sotkryddor, åtgärning?

8. Finnes i dialekten några särskilda beteckningar för vissa läkemedel: flenvatten (= terpentin), helvåg (= bävergäll), kläckbävergäll (= smält bävergäll)?

Jfr till fråga 7-8 även frågelista M 116:34.

9. Beteckning för läkemetod mot särskild åkomma och sjukdom: snuvbot?

10. Finnes i dialekten någon från riksspråket avvikande beteckning för 'ordinera' samt 'taga in' läkemedel: ge in, krydda; krydda sig, äta?

11. Beteckning för att 'ge in' eller 'taga in' för mycket medicin: förkvackla, krydda ihjäl; förkvackla sig?

12. Beteckning för att ett 'läkemedel har åsyftad verkan': måna (det har månat bra, det där)?

13. Beteckning för 'apotekare': abetekare, frossdoktor, pillerkokare, pillertrillare, skitkokare?

14. Beteckning för person (oftast kringvandrande) som för pengar eller annan ersättning (byte) tillhandahållit medikamenter (gifter): droppargubbe?

15. Har man i dialekten något särskilt uttryck för att en läkare (kvacksalvare) är skicklig i att utröna en sjukdoms art (ställa diagnos): läkarblick?

16. Har man i dialekten något uttryck för en läkares (kvacksalvares) förmåga att bota sjukdomar: makt, mäktighet, läkekraft?

17. Känner man till att en läkares (kvacksalvares) förmåga att bota sjukdom ansetts vara koncentrerad till viss kroppsdel, t.ex. till handen? Uttryck härför: har god hand, mäktig hand, god läkehand?

18. Beteckning för att en läkare är varsam vid undersökning (och behandling) av patienten: lenfällig, lenhänt, vördslig, far fint?

19. Vilka beteckningar känner man till för sådana magiska metoder, som användas för att taga reda på en sjukdoms art (diagnostiska åtgärder): märka, märka med korsstål (sax i kläde), mäta, se i brännvin, se i glas, stöpa?

20. Beteckning för magiska metoder, som använts vid botande av sjukdomar: bruta, göra bort, - vid, - åt, hankla, kasta ut (för iråk), läsa, läsa bort (t.ex. tandvärk), läsa för (t.ex. vred), läsa å (t.ex. styggvärken), offra, skicka bort, skjuta bort, sätta bort (t.ex. tandvärk och vårtor)?

Märk, att de magiska metoderna komma att göras till föremål för närmare undersökning i ännu ej utarbetade frågelistor. Här efterfrågas alltså endast i orten kända beteckningar.

21. Beteckning för formel, som man brukat läsa vid magisk sjukdomsbehandling: kraftord, maktord, läsa, läsning, löftesord?

22. Beteckning för sådana formler (läsningar), som använts vid särskilda sjukdomars botande: blödord (att ställa blodflöde med), brådord (mot häftig sjukdom, brådsnitt), flenord (mot flen), maskord (för ormbett)?

23. Vilken tid (timme, veckodag, månfas, ny - nedan) ansågs särskilt lämplig för användande av magiska metoder vid sjukdomsbehandling? Ex.: nedantorsdag (= torsdag, som infaller, när månen är i nedan).

24. Känner man några regler, ordspråk, talesätt o.dyl. om sjukdom, läkare och läkemedel? Ex.: Hjälper inte brännvin, så är det döden. Gekta är säkraste arvet. "Den som hade surben", sa käringen, när hon hitte plåstre.

25. Rimmade föreskrifter och recept om sjukdom och sjukdomsbot?

Ex.:

Det finns bot,
för alla sot.

Brännvin och salt,
hjälp för allt.

Vitlök och vandelrot,
hjälp mot all slags sot.

26. Skämtsamma föreskrifter och recept? Ex.: Tag tordyvelstalg och myggister, blanda det i ett harhorn och stryk på med en klossfjäder.
